

BÖLÜM 1:

GİRİŞ

1. İKTİSAT NEDİR?

İktisat nedir sorusunu yanıtlayabilmek için ilk önce bazı kavramları, olayları, ilişkileri ele almak ve bazı sorular sormak gereklidir. Bunları yedi başlıkta toplayabiliriz.

1. Tercih ve Değişme

İktisatçıları düşündüren en önemli noktalardan bir tanesi halkın ne tüketeyeğine ve nasıl üreteceğine karar verdiği ile yeni teknolojilerin üretici-tüketici tercihlerini nasıl değiştireceğidir.

2. Ücret ve Kazançlar

Halkın gelirini ne belirlemektedir ? Aynı gayreti gösterir gibi görünmekle birlikte bazıları neden daha fazla kazanmaktadır? Gerçekten aynı gayreti göstermekte midirler?

3. Devlet, Çevre ve İktisadi Sistemler

Ekonomik yaşamda devletin etkin rolü nedir? Ne olmalıdır? Devlet çevreyi korumada bize yardım edebilir mi? Mal ve hizmet üretiminde özel sektör kadar etkin olabilir mi? Yoksa daha mı etkindir?

4. İşsizlik

İşsizliğin nedenleri nelerdir? Niçin bazı gruplar (özellikle memur ve işçiler) işsizliğin sonuçlarından daha fazla etkilenmektedirler?

5. Enflasyon

Fiyatlar niçin yükselir? Bazı ülkelerde fiyatlar istikrarlı iken, neden bazı ülkelerde (Güney Amerika ülkeleri, Türkiye) hızla yükselebilmektedir?

6. Uluslararası İktisat

Ülkeler arası ticaret neden yapılmaktadır? Ticaret hacmini ne belirlemektedir? Tarife ve kotaların uluslararası ticarete etkileri nelerdir?

7. Zenginlik ve Yoksulluk

Bazı ülkeler neden diğerlerine göre daha fazla gelişmiştir? Niçin birçok ülke yoksulluk içindedir?

Yukarıdaki yedi temel soru, bizi iktisatta temel bir kavrama götürmektedir; kıtlık sorunu.

a. Kıtlık

Herkes her istediğini alamamaktadır. Çünkü istekler, onları karşılayacak kaynaklardan daha fazladır. Veya kaynaklar, isteklerden daha azdır. Birey veya devlet olsun, sorun değişmemektedir; mevcut kaynakla daha fazla istek karşılanmaya çalışıldığında sonuç, bütçe açığıdır. O halde kıtlık (nadirlik) sorunu sınırsız istekler, sınırlı kaynaklar çatışmasından doğmaktadır. Bir diğer deyişle kıtlık, tercihlerin sonucunda bir malîyetin varoluşunu ima etmektedir.

a.1. İktisadi Faaliyet

Kıtlık sorunu, bizi iktisadi faaliyeti açıklamaya götürmektedir. **İktisadi faaliyet halkın kıtlıkla başa çıkma eylemidir.** Başa çıkma eylemi üretim, değişim, teknoloji kavramlarını gündeme getirecektir.

Kıtlık ve iktisadi faaliyet kavramlarından hareketle iktisadi tanımlayabiliriz; **iktisat sınırsız istekleri karşılamak için halkın sınırlı kaynakları nasıl kullandığını araştırmaktadır.** O halde iktisadın tanımında kalkış noktası sınırlı kaynak ve dolayısıyla kıtlıktır.

Kaynaklar sınırlı olmasaydı, büyük olasılıkla iktisat olmayacaktı. Çünkü kaynaklar sınırlı olmasaydı;

1. İşsizlik olmayacaktı. Burada ilginç bir durum vardır. İşsizlik herkes "işsiz" olduğu için olmayacaktı. Çünkü kimsenin çalışmak için nedeni olmayacaktı.
2. Ücret olmayacaktı.
3. Enflasyon olmayacaktı.
4. Devletin ekonomik yaşama müdahale etmesine gerek kalmayacaktı. Çünkü kamunun mal ve hizmet üretmesine, vergi toplamaya neden olmayacaktı.
5. Uluslararası ticaret olmayacaktı.
6. Zengin-fakir ülke ayrımı olmayacaktı.

a.2. Tercih

Kıtlık sorunu bir başka sorunu yaratmaktadır; tercih sorunu. Kıtlık sorunuyla karşılaşan halk tercih yapma durumundadır. Çünkü her istediğine sahip olamamaktadır. Mevcut seçenekler arasında seçim yapmak gerekmektedir. Öyle ki bazı iktisatçılar, iktisadi tercih bilimi (scien-

ce of choice) olarak adlandırılır. Buna göre **İktisat; halkın yaptığı tercihleri açıklamak ve tercihlerini etkileyen durumlar değiş-tiğinde hangi değişmelerin olacağını öngörmektir.**

Tercih yapmak fayda ve maliyetle ilgilidir. Var olan seçenekler içinde daha fazla sahip olmanın faydası ile daha az sahip olmanın maliyeti arasında dengedir. Maliyetlere karşı faydaları dengeleme sürecinde, var olan sınırlar içinde olanaklı olan en iyisinin yapılması **optimize olmak** olarak adlandırılır. Optimize olmaya benzer bir kavram ekonomize olmaktır. **Ekonomize olmak**, mevcut kaynakların en iyi kullanımı biçiminde tanımlanabilir.

a.3. Fırsat Maliyeti

Birey, istediği her şeye sahip olamıyorsa alternatifler arasında seçim yapmak durumundadır. Alternatif sorunu, fırsat maliyetine neden olmaktadır. **Fırsat maliyeti, mevcut çeşitli alternatifler arasında bir tanesini seçmekle vazgeçilen öteki alternatifler dolayısıyla uğranılan kayıpları işaret etmektedir.**

Burada öne çıkan nokta, vazgeçilen en iyi alternatif seçeneğidir. Fırsat maliyeti, TL cinsinden (CD yerine kitap almak gibi; TL maliyeti), zaman cinsinden (sinema yerine maça gitmek gibi; zaman maliyeti), dışsallık yönünden (örneğin deodorantların ozon tabakasını delmesi gibi; dışsal maliyet) yönlerinden ele alınabilir. Ama daha çok öne çıkan, vazgeçilen en iyi alternatif noktasıdır.

a.4. Rekabet ve İşbirliği

Rekabetin ortaya çıkmasının nedeni; istemlerin kaynaklardan fazla olmasıdır. İstemleri gerçekleştirmek için rekabet edilmektedir. **Rekabet nadir kaynaklara sahip olmak için yarışmaktır.**

Nadir kaynaklara sahip olmak için yarışmak, her zaman amacın gerçekleşmesine olanak sağlamayabilir. Ortak hedefi gerçekleştirmek için diğer bireylerle çalışmanın daha olumlu sonuç verdiği durumlar olabilir. **İşbirliği, ortak hedefi başarmak için diğerleriyle birlikte çalışmaktır.**

Özetle, kıtlık sorunundan hareketle,

kıtlık → tercih → fırsat maliyeti → rekabet

ilişisini kurabiliriz.

b. Ekonomi

b.1. Ekonomi Nedir?

Ekonomi, nadir kaynakların rakip durumundaki kullanıcılar arasında dağıtım mekanizmasıdır.

Bu mekanizma üç şeyi başarır: Ne, nasıl, kim için.

Ne: Hangi mal ve hizmetler üretilecek ve hangi miktarda üretilecektir, sorununun çözüm mekanizmasını vermektedir.

Nasıl: Çeşitli mal ve hizmetler nasıl üretilecek, sorununu çözmektedir.

Kim için: Çeşitli mal ve hizmetler kimler için üretilecek, sorunu çözmektedir. Bu çözümde, gelir bölüşümünün de mekanizmaya dahil edilmesi gerekir.

Ekonomi, **Şekil 1'**de görüldüğü gibi iki tip parçadan oluşur; karar vericiler ve piyasalar.

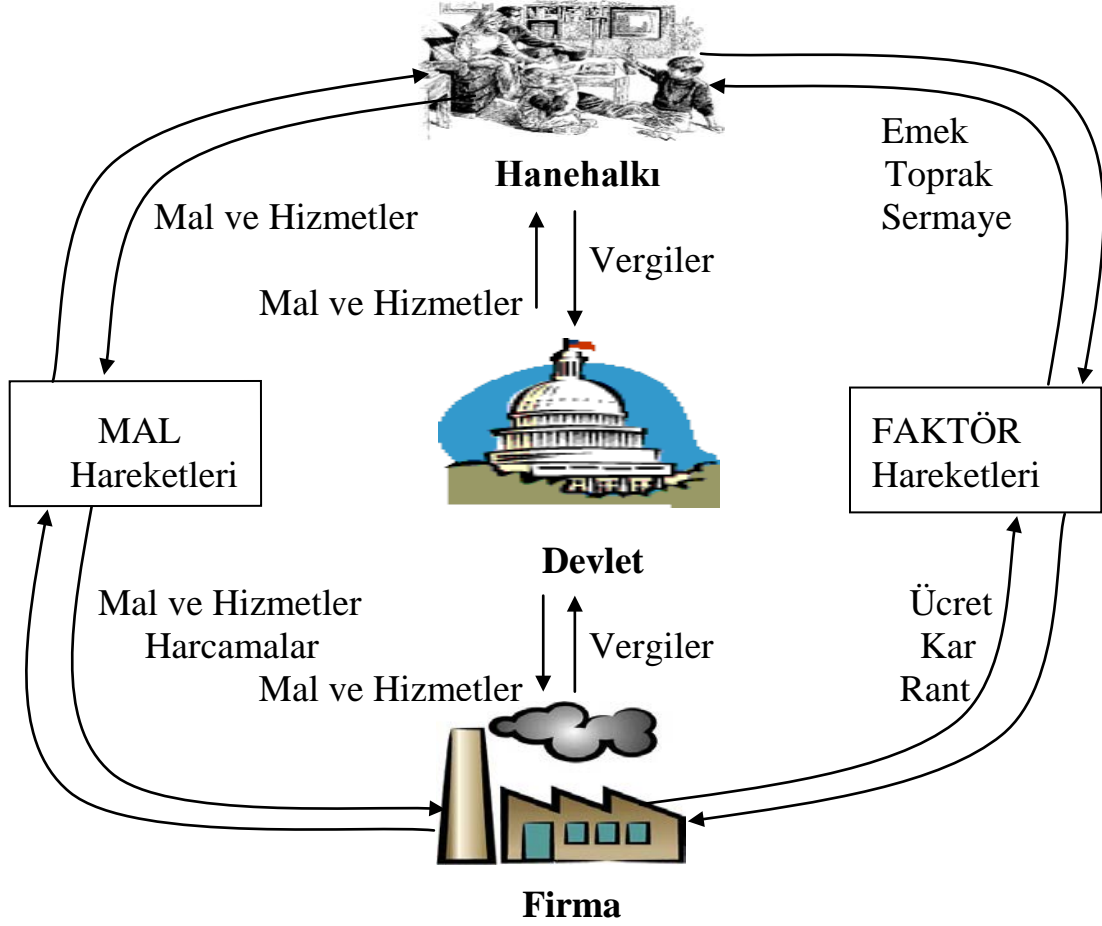
b.2.Karar Vericiler

Karar vericiler, ekonomik aktörlerdir. Ekonomik seçimleri yaparlar. Karar vericiler, a)hanehalkları b) firmalar c) devlet (hükümetler) den oluşur. **Hanehalkı, birlikte yaşayan karar verme birimidir.** Hanehalkı, a) tek kişi, b) aile, c)birlikte yaşayanlar (örneğin aynı evi paylaşan iki öğrenci) dan herhangi biridir.

Firma, mal ve hizmetleri üretmek için kaynakları kullanan organizasyondur. Araba üreticisi, çiftlik, bankalar, sigorta şirketleri vb.ler örnek olarak verilebilir.

Devlet mal ve hizmet sağlar, gelir ve serveti yeniden bölüştürür. Yasa, güvenlik, ulusal savunma, kamu sağlığı, ulaşım, eğitim vb. leri daha çok devlet tarafından sağlanır.

b.3.Piyasalar

ŞEKİL 1. Ekonominin Resmi

Hanehalkı, firmalar ve devlet (hükümetler) ekonomik kararlar verirler. Hanehalkı (bireyler) ücret, faiz, kar, rant karşılığında ne kadar emek, toprak, sermaye arz edeceğine karar verirler. Hanehalkı aynı zamanda gelirlerini hangi mal ve hizmetlere harcayacağına karar verirler. Firmalar ne kadar emek, toprak ve sermaye kiralayacağına, ne kadar mal ve hizmet tipi üreteceğine karar verir. Devlet, hangi mal ve hizmeti sağlayacağına ve vergilendireceklerine karar verir. Bu kararlar piyasada kordine edilir.

Piyasa alım ve satımı kolaylaştıran her hangi bir düzenlemedir. Piyasa düzenlemelerinde, piyasa için yer sorununun günümüzde

önemi hızla azalmaktadır. İşlemlerin büyük kısmı telefon, faks, doğrudan bilgisayar bağlantısıyla yürütülmeye başlamıştır.

Piyasaları genel olarak, a)mal piyasası, b)faktör piyasası biçiminde ikiye ayırmak olanaklıdır. Mal piyasası, mal ve hizmetlerin alım, satımının yapıldığı düzenlemelerdir. Faktör piyasası, üretim faktörlerinin alım-satımının yapıldığı düzenlemelerdir. Üretim faktörleri, ekonominin üretken kaynaklarıdır. Emek, sermaye ve toprak üretim faktörlerini oluşturmaktadır. Emek, insanoğlunun beyin ve kol gücüdür. Toprak, doğal kaynakların bütün çeşitlerini içermektedir. Sermaye üretimde kullanılan bütün donanım, araçlar ve imal edilmiş mallar ve binalardır.

b.4. Kararlar

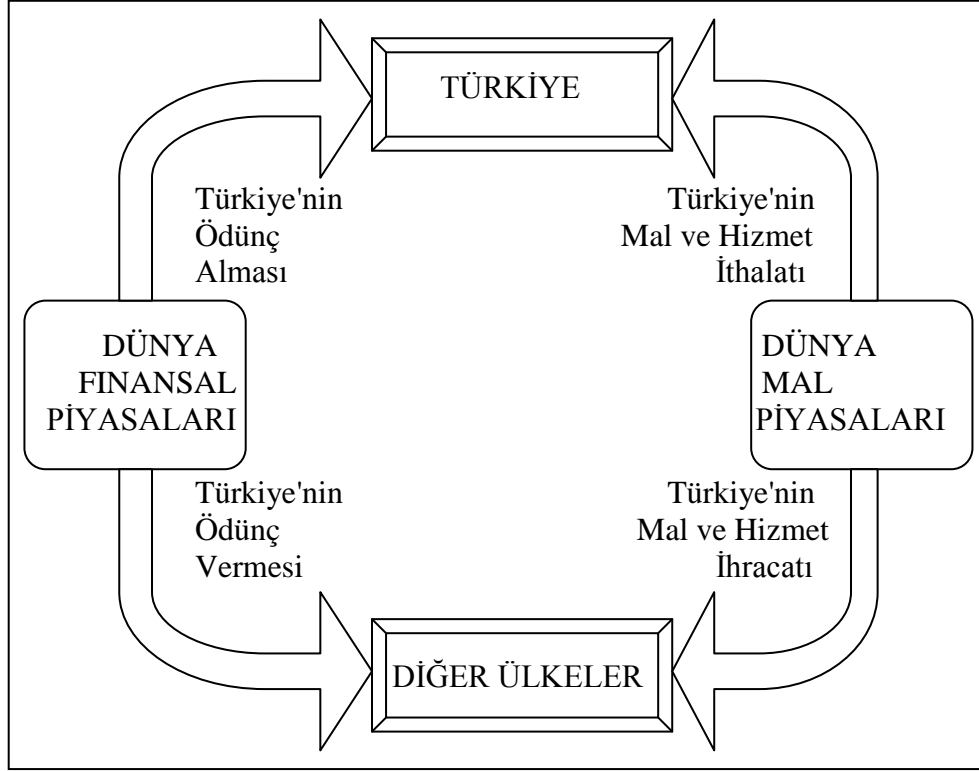
Hanehalkı kararları, emek, toprak ve sermayenin satılması ve kiralanması ile ilgili kararlardır. Faktör piyasasında oluşmaktadır. Ücret, faiz, kar, rant faktör piyasasında oluşmaktadır. Hanehalkı bu gelirleri nasıl harcayacağına karar vermektedir.

Firma kararları üretim faktörlerini kiralamaya, onların nasıl üretimde kullanılacağını, hangi mal ve hizmetin üretileceği, ne miktarda üretileceği kararlarıdır. Çıktılar mal piyasasında satılmaktadır. Devlet (hükümetler), hanehalkı ve firmalara hangi mal ve hizmetleri sağlayacağı ve vergi oranları konularında karar vermektedir.

b.5. Eşgüdüm mekanizmaları

Sorun hanehalkı, firma ve hükümetler arası kararlarının çatışıp çatışmadığıdır. Milyonlarca karar arasında uyum nasıl sağlanacaktır?

Kararlar arasında eşgüdüm konusunda iki temel mekanizmadan söz edebiliriz; a) piyasa eşgüdüm, b) diğer eşgüdüm mekanizmaları. Piyasa eşgüdüm mekanizması fiyat ayarlamaları, fiyatların yol göstericiliğinde gerçekleşmektedir. Ne kadar, nasıl, kim için üretileceği fiyat mekanizması çerçevesinde karar verilir. Diğer eşgüdüm mekanizmaları denildiğinde, ilk akla gelen komuta mekanizmasıdır. Ne kadar, nasıl, kim için üretileceğine hiyerarşik organizasyon içinde gerçekleşir. Bu mekanizmanın uygulanması, merkezi planlamadır. Çoğu eşgüdüm mekanizması, her iki mekanizmayı da içeren karma ekonomidir.

Şekil 2. Uluslararası Bağlantılar

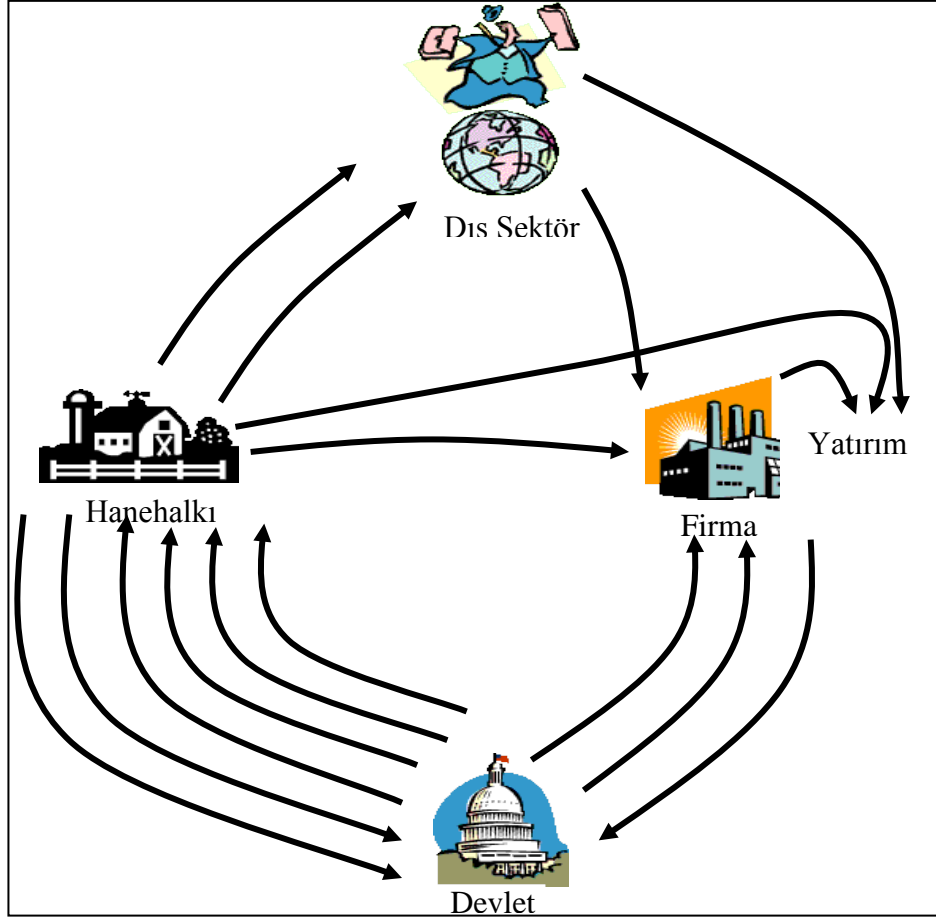
b.6. Küresel Ekonomi

Ekonomileri a) kapalı ekonomi, b) açık ekonomi olarak ikiye ayırmak olanaklıdır. Günümüzde hemen bütün ekonomiler açık ekonomi özelliği göstermektedir.

Açık ekonomi çerçevesinde, firmaların sattıkları mallar, ülkenin (Şekil 2, örnek Türkiye) ihracatıdır.

Firmalar, hanehalkı, hükümetlerin satın aldıkları mal ve hizmetler ülkenin (Türkiye) ithalatıdır. İthalat \neq İhracat durumunda açık (fazla) gerçekleşir. Bu durumda uluslararası ödünç alma, ödünç verme ilişkileri gerçekleşmek durumundadır.

Ülke içi ve dışı ilişkileri Şekil 3'de izlemek olanaklıdır.

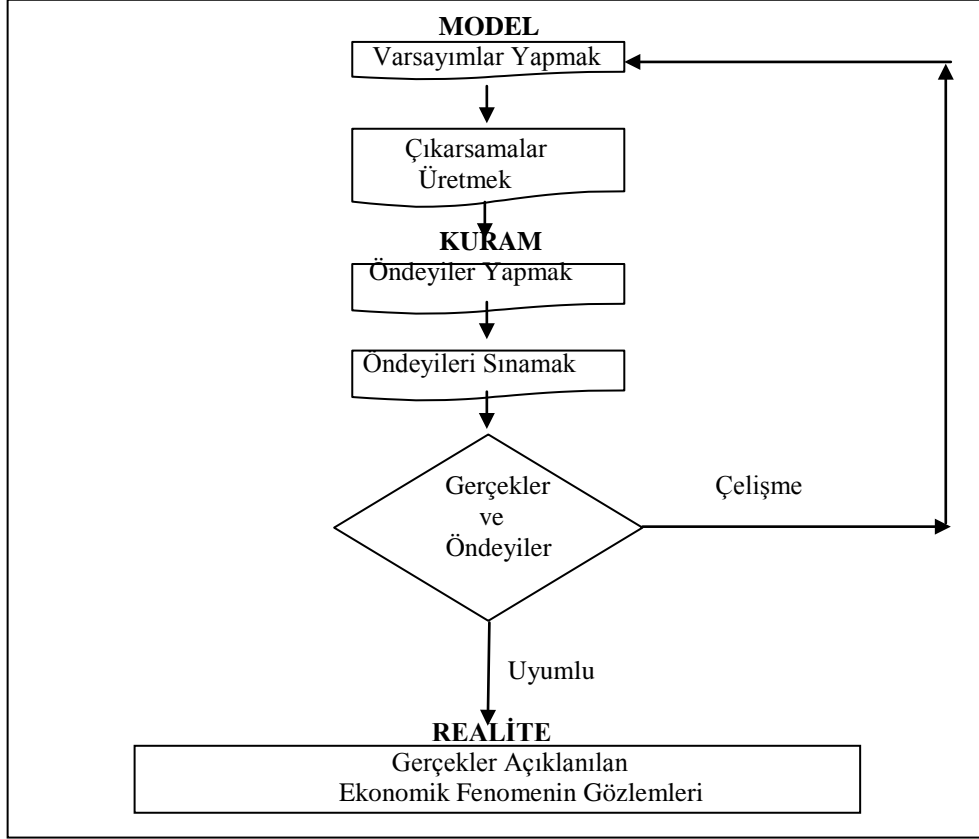

Şekil 3. Ekonominin Panoraması

c. İktisat Bilimi

Bilimin amacı evrensel geçerli yasalar bulmaktır. Bu çerçevede a) gözlem ve ölçme, b) kuram geliştirme sürecinden söz edebiliriz.

İktisatta, üzerinde durulan önemli bir ayırım a) pozitif İktisat, b) normatif İktisattır. Bu ayırım nedir ve ne olmalıdır ifadeleri çerçevesinde yapılır. Nedir sorusunun yanıtını pozitif ifadeler verirken, ne olmalıdır sorusu normatif ifadelerle belirtilir. Pozitif ifade, doğru-yanlış ölçütünü gözönüne alırken, normatif ifade ise yargı belirtmektedir.

Şekil 4. Kuramların Geliştirilmesi

İktisatta ölçme, istatistik yardımıyla gerçekleşmektedir. İstatistik, ekonomi hakkında haber alma (enformasyon) sağlamaktadır.

İktisat kuramı, halkın yaptığı ekonomik tercihleri anlamaya ve öngörmeye yarayan genel bir kural veya ilkedir. İktisadi kuramlar, ekonomik modeller kurularak ve sınanarak geliştirilirler.

İktisadi modeller, reele benzerler, ama reel değildirler. Bütün somutu kucaklamazlar. Ama reeli temsil etme iddiası vardır. Ekonomik model iki bölümden oluşur: a) varsayımlar, b) çıkarımlar.

İktisadi modeller, mikro ekonomik ve makro ekonomik modeller olarak ikiye ayrılabilir. Mikro iktisat, bireysel hanehalkı ve firmaların kararlarını temel almaktadır. **Mikro iktisat bireylerin kıtlık sorunuyla**

nasıl ilgilendiklerini inceleyen iktisat branşıdır. Makro İktisat ise bütünle ilgilidir. İşsizlik, derneşik gelir, fiyatlar, enflasyon gibi konuları incelemektedir. Girişte sorduğumuz yedi ana sorudan teknolojik değişme, üretim, tüketim, ücret ve kazançlar mikro iktisat çerçevesinde ele alınırken işsizlik, enflasyon, uluslararası farklılıklar makro iktisadın ilgi alanını oluşturmaktadır.

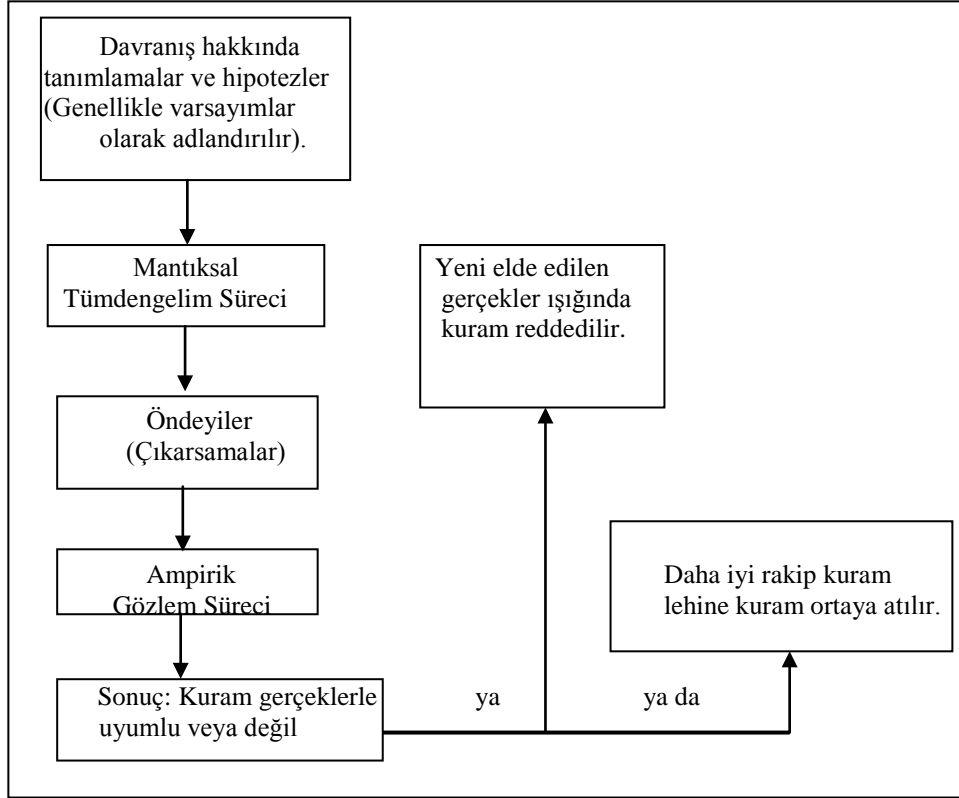
d.1. Model, Kuram ve Realite

İktisat kuramları, ekonomik modeller kurularak ve sınanarak geliştirilmektedir. (Şekil 4)

Bir ekonomik model varsayımlar seti ve onların çıkarsamalarıdır. Dünya hakkındaki öndeyilerin temellerini biçimlendirir. Bu öndeyiler gerçeklere karşı sınanır. Eğer öndeyiler gerçeklerle çelişirse, yeni model kurma süreci, yeni varsayımlar arayışı başlamaktadır. Öndeyiler gerçeklerle uyumlu ise modelin kurama dönüşme süreci işlemektedir.

Açmalık 1. Pozitif İktisadın Yöntemi ¹

Pozitivizmde, pozitivist bilim evrenseldir. Örneğin iktisat ile sosyoloji arasındaki ayırım sadece konularının farklılığındandır. Bilimsel açıklama yöntemi yönünden bir değişiklik yoktur. Buna göre, 1)dünya hakkındaki bilgi yalnız deney yolu ile savunulabilir, 2) reddedilen, a priori olarak bilinmeyebilir önermeler sentetik ifadelerdir, 3) analitik ifadeler uyulaşmalı (mantıksal) hakikatlardır, 4)bilimde değer yargıları yer almaz, 5) bilimler konu itibariyle ayrılabilir. Yöntem açısından bir farklılık yoktur, 6)(öndeyiciliğe verilen öneme bağlı olarak) kuramların sınanması öndeyilerin başarısıdır. Bu çerçevede aşağıdaki şemayı çizmek olanaklıdır.

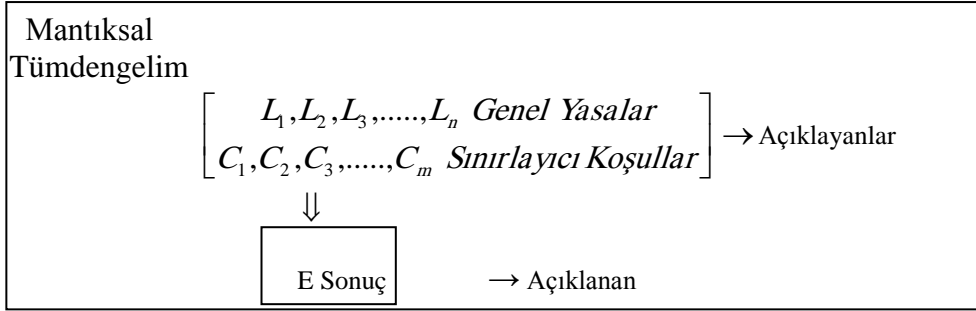
Şekil 1. Kuramların Sınanması

¹ İktisatta Yöntem, 3.Baskı, 1994, s.156-163'de yayımlandı.

Örnek olarak Phillips hipotezini ele alalım. Hipoteze göre enflasyon ve işsizlik arasında ters yönde ilişki vardır. Yukarıdaki şemaya göre, hipotez sımaya tabii tutulabilir. Yalnız bu önermede ileriye değil, geriye doğru öndeyi söz konusudur. Eğer tarihsel olarak elde edilen istatistiksel bilgiler hipotezi doğrularsa hipotez doğru "kabul" edilir. Reddedilirse atılır veya örneğin doğal işsizlik haddi önermesinde (rakip hipotez- kuram) olduğu gibi bir başka hipotez yerini alır. İktisatta buna benzer çeşitli örnekler vermek olanaklıdır

Çizdiğimiz şema öndeyici bir yaklaşımdır. Varsayımların gerçekliliği sorunu ve öndeyiciliğe verilen öneme bağlı olarak şemanın çevresinde çeşitli tartışmalar yapılmaktadır.

Kuramın inşası, onaylanması ve reddedilmesi süreci içinde iktisat "nedir"le uğraşır. Değer yüklü olduğu savı ile "ne olmalıdır"la ilgilenilmez. İktisat yöntem açısından fiziksel bilimler gibi "nesneldir". Bu çerçevede nedensel açıklamada bulunulacaktır.

Şekil 2. Nedensel Açıklama

Yukarıdaki "Nedensel Açıklama" L_1, L_2, \dots, L_n 'e örnek olarak maksimizasyon ilkesi, rasyonellik ilkesi, azalan marjinal fayda yasası vb.. verilebilir. Genel yasalara bağlı olarak E , alt düzey önerme (çıkarsama, öndeyi) ile kuram onaylanır veya yanlışlanır. Bu süreçte öndeyi ve açıklama simetriktir. Açıklanan, olaydan sonra türetilirse açıklama, önce yer alırsa öndeyi olur.

a. Pozitif ve Normatif İktisat Ayırımı

Pozitif ve Normatif İktisat Ayırımı 19.yy. iktisatçıları arasında bilim-sanat ayırımı çerçevesinde ele alınmıştır. Ama muğlaklıklar vardır.

J.N.Keynes, 1891'de yayınlanan kitabında pozitif-normatif iktisat ayırımına açıklık getirmiştir. Benzer yaklaşım 1953'te M.Friedman tarafından geliştirilmiştir. Burada fazla ayrıntıya girmemeye çalışarak pozitif ve normatif iktisat ayırımını inceleyeceğiz.

Pozitif iktisatçılar özellikle Marksistleri ideolojik, değer yüklü oldukları savı ile normatif olmakla eleştirmektedirler. Ayrıca kuramsalcı iktisatçıları da değer yargılarına önem verdikleri için normatif iktisada dahil etmektedirler.

"Pozitif" kavramı değer yükleme, metafiziksel, hipotetiksel, spekülasyon karşıtı olarak yapıcı, gözlenebilir, sınanabilir gibi özellikler içermektedir.

"Normatif ise, normlar ve standartlar kurmaktadır. Pozitif ve normatif (iktisat) daha geniş olarak şu çağrışımları yapmaktadır:

<u>Pozitif İktisat</u>	<u>Normatif İktisat</u>
Betimleme	Talimat
Açıklama	Öğütme
Kuram	Pratik
Kuram	Politika
Düşünceyi öne çıkarma	Faaliyet
Yasalar	Kurallar
Bilim	Sanat
Gerçek Yargılar	Değer Yargıları
İşaret edici yönlendirme halinde ifadeler	Emredici yönlendirme halinde ifadeler
Gerçek hakkında sınanabilir ifadeler	Sınanamayabilir, hisleri ifade eden açıklamalar

Yukarıdaki farklılıklara göre, pozitif iktisat "nedir", normatif "ne olmalıdır"ı söyler. Pozitif iktisada dahil edebileceğimiz enstrümentalizm de(aletçilik) ise ne istediğimize nasıl erişebileceğimizin ifadesi vardır.

Pozitif ifadeler koşullu önermelerdir. Normatif ifadeler ise koşullu olarak da gösterilebilirse de, gerçekte koşulsuz önermelerdir. Kısaca gösterilirse,

Pozitif önermeler: Eğer *A* ise, sonra *B*'dir. *B*, *A*'ya bağlı olarak çıkarılır.

Normatif önermeler: *B* iyidir. Sen *B*'yi almalısın.

Enstrümantal önermeler: Eğer *B*'yi istersen, *A* senin için onu alacaktır. *A*, *B* amacı için araç olacaktır. Görüldüğü gibi pozitif ve enstrümantal önermeler koşullu iken, normatif önermeler koşulsuzdur. Örneğin "gelir vergisi iyidir" ifadesi normatif, koşulsuz bir ifadedir. İyiyi ölçme olanağı yoktur. "Miktar kuramı gereğince, para arzı %5 arttırılırsa (eğer), enflasyon %5 olur" gibi (%5 sınanabilir) bir ifade pozitif önermedir. Enstrümentalizm de ise önemli olan sonuçtan nedene gitmektir Nedenle koşul sağlanır. *A*'dan çok *B* önemlidir. *A*'nın gerçekliliği ikincil sorundur. Sonuç (öndeyi, *B*), hipoteze (varsayım, *A*) egemen olur.

Normatif ifadeler işaret edici, emredici ve koşullu olarak gösterilirse, aşağıdaki biçimleri alır.

İşaret edici: *B* iyidir. Gerçekte *B* en iyidir.

Emredici: *B*'yi al.

Koşulu: a) Eğer en iyiyi seçmek istiyorsan *B*'yi almalısın b) Eğer *B*'yi almazsan, 1) senin için ne iyidir bilemezsin, 2) budala ve korkak bir kimsesin, 3) hoşlanılmayacak, nefret edilecek veya hatta cezalandırılacaksın.

Kısaca, pozitif iktisatçılara göre normatif iktisat iyi kötü, doğru, yanlış gibi yargı standartlarına sahiptir. Pozitif iktisatta ise değer yansızlığı vardır. Değer yargıları sınanamaz, pozitif önermeler ise sınanabilir. Pozitivizmde değer yansızlığından bahsederken, bir noktanın pozitif iktisatçılar arasında önemli bir tartışma konusu olduğunu belirtmek gereklidir. Bu, Neo-Klasik iktisattan türeyen refah iktisadıdır. Refah iktisadında değer önemli olması, pozitif mi, yoksa normatif mi olduğuna ilişkin yoğun tartışmalara neden olmuştur. Örneğin L.Robbins'e göre **Refah İktisadı** normatif karakterlidir. G.C.Archibald ise pozitif iktisadın veri amaçlar ve mevcut araçlarla ilgilendiğini belirterek Pareto Optimunun pozitif iktisat içinde yer aldığına işaret etmektedir. *A* ve *B*'den birini seçmek refah iktisadını normatif yapmaz.

Pozitif iktisatçılar, gerçekten yukarıdaki biçimde önermelerde bulunmakta mıdır? Tam rekabet, tam haberalma, rasyonellik gibi varsayımlar (postülalar) somut dünyada geçerli midir? Pozitif iktisatta da çoğu zaman olanın yerine olsaydı (olmalı) biçimde önermeler kurulabilmektedir. Bir diğer deyişle, pozitivizmde de bazen normatif içerikli önermeler inşa edilmektedir.